

2. Набок С. Політика пам'яті в сучасній Україні: проблеми формування та контраверсійність наслідків. *Етнополітичний контекст суспільних трансформацій у сучасній Україні*. К., 2017. С. 230–274.

3. Повий текст резолюції польського Сейму про визнання Волинської трагедії геноцидом. URL: https://zaxid.net/povniy_tekst_rezolyutsiyi_polskogo_seymu_pro_n1398458 Дата доступу: 21.03.2024 р.

4. Стрільчук Л. Питання історичної пам'яті в сучасних українсько-польських взаєминах. *Науковий вісник Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича*. Ч-49. *Історія*. Чернівці, 2017. № 1. С. 63–68.

5. Стрільчук Л., Нінічук А. Війна пам'яті та війни пам'ятників у сучасних українсько-польських відносинах. Луцьк : Вжа-Друк, 2019. 368 с.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-387-6-15>

НОВІ ДАНІ ПРО ВТЕЧУ ГОЛОДНИХ УКРАЇНЦІВ НА ЗАХІД У 1932–1933 РОКАХ

Сергійчук В. І.

*доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри історії
світового українства Київського національного університету
імені Тараса Шевченка,
м. Київ, Україна*

Голодомор 1932–1933 років змусив українців шукати порятунку на Заході, куди дістатися через кордон офіційно було неможливо. Тож наші голодні селяни намагалися знайти в ньому шпаринки, аби з небезпекою для власного життя пробратися непомітно для радянських прикордонників через Дністер, Збруч чи поліські болота. А вже там, в капіталістичному світі, вони могли сподіватися на шматок хліба, в першу чергу для голодних дітей.

Про ту небезпеку, яка підстерігала голодних людей за таких обставин, свідчив відомий організатор повстанського руху на Поліссі в роки Другої світової війни Тарас Бульба-Боровець: «Між втікачами та пограничними військами ГПУ ведеться справжня війна. Цілими ночами строчать кулемети та сяють ракети та прожектори, наче на фронті. Такого видовища ще цей кордон не бачив.

Біля польських прикордонних урядів хмари народу. Хто ж це такий? Це вже ні буржуї, ні куркулі, ні інженери, ні кооператори, ні про-

фесори, ні агрономи, ні урядовці. Це звичайні робітники і селяни рятують своє життя. Тікають під градом кулеметних куль, наче на фронтівій лінії. Біжать наосліп через непрохідні багна та ліси, аби тільки де-небудь попасти за межі ССРСР. Несуть на плечах пораниених та побитих дітей, тягнуть покалічених, обдертих до наготи жінок. Створюють на прикордонні невимовний жах.

... Вони розповідали тим, хто цікавився, що в ССРСР проводиться насильна колективізація, в людей відбирають худобу, землю та реманент – все те, що їм дала революція, що мільйони голодують і вмирають, як мухи, по всій Україні, що бідних жертв нікому й ховати, що люди їдять листя, траву, котів собак і не обходиться й без людоїдства» [2, с. 27, 28]).

Але не всім щастило перебратися на Захід: багатьох втікачів розстріляли радянські прикордонники, не всі з них допливли до рятивного берега. Такі випадки траплялися не тільки на радянсько-польському кордоні, а й на Дністрі, який відділяв УСРР від Румунії. Про це збереглося чимало свідчень у протоколах допиту біженців, яких затримували румунські прикордонники. Зокрема, головною мотивацією нелегального переходу кордону вказується, як правило, повне зубожіння, викликане суцільним вилученням продуктів харчування, що спричинилося до голодного існування, а також постійні репресії з боку більшовицької влади селянських родин [3; Ф. 680. Оп. 1. Спр. 3580. Арк. 22, 26, 42, 46, 66, 68].

Важливим доповненням до вказаних повідомлень про трагедії на радянсько-румунському кордоні є спомини українця з Бесарабії Степана Матвієнка. Уродженець Кишинєва як київський студент (з усього видно, навчався в політехнічному інституті), брав участь у бою під Крутами. Після переходу Армії УНР в екзилу працював в Українській господарській академії в Подєбрадах (Чехо-Словаччина), потім повернувся до рідні в Бендери, де як інженер займався, як правило, мостобудуванням. З 1929 року відновив листування з тодішнім викладачем згаданої вище УГА Панасом Феденком, відомим діячем соціалістичного руху під час Української національної революції в 1917–1921 роках.

Збережені в архіві Слов'янської бібліотеки в Празі листи Степана Матвієнка до Панаса Феденка містять не лише відомості про справи приватного характеру, а й дають оцінку суспільно-політичним подіям як у Бесарабії, так і в УСРР, яка відділялася тоді від Румунії Дністром. Тож у багатьох зазначених листах висвітлюються події, які відбуваються і на лівому березі Дністра і стосуються безпосередньо нашої теми.

Що важливо, потік біженців з українського берега значно збільшився вже з початком колективізації. Так, 9 лютого 1931 року Степан Матвієнко повідомляє, що «за Дністром якість марево величезної, голодної, злої, обдертої небезпеки, що вкриває стріхи нових хаток червоною дахівкою, оре поле тракторами та косить жнивварками. Має 5-денний працьовний тиждень, так чуємо по гудках на фабриці.

Втікають звідти люде, кажуть зле. Хто ж тікає: або добрі господарі-німці колоністи, або мізерні паразіти – попи старі й нікому не потрібні як подихаюча воша з мертвого тіла. Тікають урядники, що зпроневірили щось на службі, втікають старі баби, втікають ті, що мають тут, у Бесарабщині, якихось родичів, та втікають багатії, що й досі там не перевелися, втікають ті, що мають тисячі доларів й багато кг золота та драгоцінностей. Усі, що втікли – лають. Як обживаються тут – там зачинають хвалити, тут лаяти. Бідняки звідці тікають туди. Але взагалі ідея совітська в нас на Бесарабщині не популярна й захоплюється нею лише жидівський люмпен-пролетаріят. На жаль, в нас тепер дуже ширить люмпен-пролетаризація мас» [1. Т-FED, 23].

Треба зазначити, що і в документах більшовицької влади простежується подібна тенденція, зокрема, про нелегальний перехід багатьох селян через Дністер, що стверджується і матеріалами румунської жандармерії. Наприклад, біженців з УСРР до Бесарабії з 1924 по 1930 рік в офіційному документі виявилось тільки 6, у тому числі 1 селянин. У 1930 році, коли в УСРР розпочалося розкуркулення, ця категорія вже становила 34 особи, в тому числі 5 хліборобів. У 1931 відповідно 119 і 26. А от за 8 місяців 1932 року, коли вже з весни на лівому березі Дністра лютував голод, до Бесарабії нелегально перейшли кордон 339 осіб, з них 143 зафіксовані як хлібороби, а інші – як члени їхніх родин [3; Ф. 680. Оп. 1. Спр. 3583. Арк. 1–18].

Про різке збільшення голодних біженців з України наступної зими деталізується і в листах Степана Матвієнка. Так, 12 січня 1932 року він пише з Бендер, знову ж таки вживаючи давню українську назву Тягиня: «Останнім часом перебігає багато народу з того боку. Соціально це селяни середняки та кулаки-молдаване з Херсонщини та Поділля. Втікають, бо провалилися й бояться бути висланими до Сібіру. А то за те, що один зарівав власного кабана та половину з'їв, а половину продав. Другий за те, що закопав 80 пудів пшениці у землю і т. д. Втікачі дуже брудні, але вдягнені не згірше» [1; Т-FED, 23].

Через два місяці, 6 березня 1932, Степан Матвієнко підтверджує, що потік втікачів з комуністичного «раю» зростає: «До нас з того боку йде сила людей щодня. Люде переважно селяне, що тікають від колективізації. Іноді забігають і дезертири в уніформах та зі зброєю або й інтелігентні люде. Маса втікачів – селяне. По народности вони

на 90 % – молдаване, транс-дністрянські, бо їх одних тут залишують. Решту віддають назад й їм загрожує розстріл. Жиди вміють вирятовувати своїх з числа втікачів. Бувають молдаване з Херсонщини, молд. республіки та кольоністи аж з Сібіру та Туркестану.

Часто переходять границю десятками й бувають при тому трагедії, як у тих днях проти села Пуркари на нашому боці переходило 60 селян молдаван у ночі з того боку. Їх помітили. Видко знали з-за рання й зачали розстрілювати – сов. кордонна охорона. 40 з них лягло трупом, а 20 добігло до нашого берега. Майже всі поранені, й чимало з них тяжко й по декілька разів.

Або ще й такий випадок. У 5 год. вечора з херсонського берега (тобто, з Одещини. – В. С.), з України, від села Паркани (болгарська колонія), що проти Тягині, виїхали сані й погнали по льоду до нашого берега. Але їх помітили б (ільшови) ки та зачали стріляти. Вбили чоловіка та жінку. Тяжко зранили одного коня, а хто каже, що обидвох.

З порубки вискочили й побігли по льоду й забігли до нашого берега, а самі коні й 2 групи посеред Дністра залишились ночувати, а в санях 4 або 5 малих дітей, й чутно з нашого берега плач та вереск дитячий. От ще не чув чи замерзли до ранку діти, бо мороз був – 16 градусів С тої ночі та різкий вітер.

У самій Тягині є у азилу 180 чоловік з того боку, а бувало й по 100 й по 200 за цю зиму. Вони працюють, сніг кидали по місту.

Брали ми їх на працю – не варт платити грошей. Дуже ліниві, я це пояснюю рабською працею, що там виконували.

... Втікачі скаржаться, що в «колгоспах» дають замало їсти й швидче свиням, те що лишиться, викинуть, ніж людям дадуть, бо, мовляв, нехай привчаються до норми їсти усі» [1; Т-FED, 23].

Звичайно, більшовицька влада намагалася зупинити процес втечі голодних українців до Румунії. Скажімо, 24 лютого 1932 року бюро Молдавського обкому КП (б) У розглянуло питання про спроби масового переходу кордону в Слободзейському районі, а 29 березня 1932 року заслухало повідомлення начальника місцевого ДПУ, в якому акцентувалася увага на величезній кількості еміграційних тенденцій в республіці. Так, якщо в січні 1932 року ці настрої охоплювали 314 родин (1.090 осіб), то в лютому відповідно 423 і 1.449, станом на 25 березня – 503 і 1.644 [5; Ф. 1. Оп. 20. Спр. 6063. Арк. 75].

Цілком ймовірно, що серед того потоку біженців до Румунії більшовицькими спецслужбами засилалася агентура, яка мала завдання проводити відповідну роботу на правому березі Дністра, а потім повертатися до УСРР. І це розгадали румунські правоохоронці. Так, 19 листопада 1932 року Степан Матвієнко повідомляє: «Знаєте, майже

половину з втікачів повернули назад знов з таким же різіком втратити життя, як й першого разу, коли сюди перебігали.

Один з перебіжчиків вже й по радіо з Тирасполю говорив 2 вечора по-молдавськи й по раз говорив він те ж саме, що й вони усі говорять, що їх оманили наші агенти, що їм обіцяли землю, хати й худобу, а тут ще гірше ніж там у б-ків було. Ні хат, ні землі, ні заробітків. Харчів будь-яких ніхто задурно не дає, а працю їх оцінювали там не дорожче 15–20 леїв денно, тоді як ціна робітника тутешнього 25–40 леїв денно.

Мимо того, нехай вбоге забезпечення, але забезпечення, бодай картоплею та мамалигою, але все ж забезпечення життя їм більше подобається, як наше, ніким, крім самого себе, незабезпечене життя. Отже вплив комунізму на маси є й ще буде довго видай відчуватися» [1. T-FED, 23].

У цьому ж листі ставиться питання про можливість збільшення потоку втікачів з України до Румунії в 1933 році. Так і станеться, про що знаходимо в газетних публікаціях того часу. Скажімо, в румунських часописах «щораз приносять відомости про звірства комуністів над Дністром. Більшовицька погранична сторожа стріляє до людей, які тікають на другий бік Дністра як до зайців. Такі сцени бувають не раз у білий день і румунське населення має змогу дивитись на звірства більшовиків. Таке було недавно напроти Василівців: група з трьох утікачів намагалася переплисти на румунський бік. Більшовики відкрили вогонь з кулеметів. Один ранений втікач втопився, другий вернувся до більшовицького берега, де його тут же доби́ли, а третій дістався на другий беріг, але такий поранений, що не можна було з ним говорити» [цит. за: 4; с. 344].

Сьогодні ще важко сказати, скільки голодних утікачів з більшовицького «раю» одержали кулю в потилицю, скільки їх через невміння плавати втопилися, особливо в хвилях швидкого Дністра, скільки невдовзі помруть від застуди вже на теренах Польщі чи Румунії.

Література:

1. Архів Слов'янської бібліотеки (Прага).
2. Бульба- Боровець Т. Армія без держави. Вінніпег : накладом товариства «Волинь», 1981.
3. Національний архів Республіки Молдова.
4. Сергійчук В. Голодомор 1932–1933 років як геноцид українства. Вишгород, 2018.
5. Центральний державний архів громадських об'єднань та українці.